

KARAMELA

mutlulukla karşıladığım,
aşkla sevdiğim rastlantı
bir başkasının kurgusuymuş yalnızca
(Pamuk 1995 s.156)

Yeni Hayat'ın (Pamuk 1995) özenle kurulmuş güçlü kurgusunun birden fazla yapı malzemesinin bir anlamda "kilit taşı" olarak düşünebileceğimiz "karamela", üzerinde özenle durulması gereken bir ögedir. Gerek "open end"li *Yeni Hayat*'ın "iç dönüşümlerinin" sağlanmasında önemli bir yere sahip olması, gerek zarif dil oyunlarının can alıcı bir örnekleme olması, gerekse *Yeni Hayat*'ın ismine ve dolayısıyla da "tarihsel gelişim sürecine" kaynaklık etmesi açılarından değerlendirilmesi gerektiğini düşündüğümüz "Karamela" ile ilgili notlarımızı üç ana başlık altında değerlendirmeye çalışacağız.

1. İç Dönüşümler

1.1. Karamela - Canan

Yeni Hayat'ın anlatıcı kişisi (Osman), Canan'ın «kaderine yön vermesiyle» kitabı okumuş, kitapta yeni bir hayat bulmuştur. Mehmet'in vurulmasından sonra ise, aşık olduğu Canan da aniden ortadan yok olmuş, Osman onu aramaya başlamıştır. «Canan yok ise can gerekmez» mısrasını tersinden otuzdokuz kişiye söyleyen Osman, Canan'ın peşinden «yazının götüreceği yerlere» gidecektir (otobüs yolculukları): «Canan da, yeni hayat da orada olmalıydı.» (Pamuk 1995 s. 42-45)

"Karamela" ilk olarak bu atmosfer içinde, Osman'ın Canan'ı arayışları sırasında geçer: «...Adının hem sevgili hem Allah anlamına geldiğini bilmeyenlerle dostluğu kestim. Adlarımızın kafiyeli olmasına bakıp hayalimde bastırduğum evlilik davetiyelerini Yeni Hayat karamelalarının kâğıdından çıkan türden şık bir maniyle süsledim.» (Pamuk 1995 s. 43)

Yeni Hayat karamelalarındaki manilerden bir örneğe ise *Yeni Hayat*'ın şerh kısmı olan 16. bölümde rastlamaktayız: «Bayatlara bayatlara mermer gibi sertleşmiş karamelaların kâğıtlarını üzerlerindeki meleklere zarar vermemeye çalışarak zorluk ve dikkatle soydum. Her karamela kâğıdının içinde bir mani vardı, ama dünyanın ve kitabın anlamı konusunda bana pek yardımcı oldukları söylenemez. Bir örnek: Evlerinin arkası / Çimento Fabrikası, / Yarım senden isterim / Bir dikiş makinası.» (Pamuk 1995 s. 250)

1.2. Karamela - Yeni Hayat

Canan'ın peşinden "kaza"yı aramak için yolculuklara çıkan Osman, gece gündüz süren yolculuklar sırasında ilk "kaza"sını geçirmiş, yanındaki koltukta oturan ve ölen Mahmut Mahler'in kimliğini ve para cüzdanını almıştır. Yolculukları devam etmekte ve küçük kazalar olmaktadır. Otobüs yolculuklarının yoğun olduğu bu bölümde "karamela" ikinci kez karşımıza çıkar: «...Gümüş taklidi tepsilerle muavinler çocukluk bisküvilerini ikram ettiler, ama annemin çaylarını hatırlamadım. Kakaosuz Türk çikolatasını yedim, ama çocukluğumdaki gibi bacaklarıma kramp girmedi. Bazan da çeşit çeşit şekerlerden, karamelalardan sepetler getirdiler, ama Rıfkı Amca'nın sevdiği Yeni Hayat markasına Zambo, Mabel ve Golden'ler arasında hiç rastlayamadım...» (Pamuk 1995 s. 58)

Bu satırlardan sonra ise Osman «kafa kafaya tokuşan iki otobüse yetiş(ecek)» ve otobüslerin birinde ikinci kez bir ölünün cüzdanını alacak, diğerinde ise Canan'ı bulacaktır (Pamuk 1995 s. 59-61). Yine şerh kısmında ise, Canan'la birlikte devam eden yolculuklarında Yeni Hayat karamelalarına rastladığını hatırlıyacaktır: «Malatya'da ise, bundan ondört yıl önce, Melek Şeker Çiklet'in son birkaç başarı yılı yaşadığını öğrendim ve Canan'la otobüs garlarında bu son karamelalarla karşılaştığımızı hatırladım.» (Pamuk 1995 s. 253) Osman otobüs yolculukları sırasında Yeni Hayat marka karamelalara rastladığını, Mehmet'e de söylemiştir (Bkz.: Pamuk 1995 s. 213; ayrıca aşağıda bölüm 1.3.2).

1.3. Karamela - Mehmet

Kaza yapmış bir otobüsün içinde buluşan Osman ve Canan bundan sonra yolculuklarına birlikte devam ederler. Efsun-Ali Kara kimlikleriyle önce Güdül kasabasına, ardından da Dr. Narin'in konağına giderler. Bundan sonra ise Osman için yeni bir yolculuk dönemi başlayacak ve sonuçta Mehmet/Osman/Nahit'i Viranbağ'da bir çadır tiyatrosunda bulacaktır. Osman ile Mehmet arasında Viranbağ'da geçen diyalog iki açıdan önemlidir : 1) Diyaloğun Viranbağ'da geçmesi; 2) Mehmet'in, Osman'ın Yeni Hayat karamelaları ile ilgili sözlerine Mehmet'in verdiği cevap ile, Süreyya Bey'in gönül alıcı sözleri arasındaki bağlantı.

1.3.1. Karamela - Mehmet - Viranbağ

Yeni Hayat'ın giriş bölümünde, «Dün babam öldü. Bugün gömdük. Boktan herifin tekiydi, hep içerdi, annemi döverdi, bizi burada istemedi, ben yıllarca Viranbağ'da yaşadım.» (Pamuk 1995 s. 16) diyen Osman, Viranbağ'da Mehmet'ten kitabın sırrını öğrenmeye çalışırken, uzun konuşmalarının sonuna doğru, «Biliyor musun, (...) Anadolu'da gezilerimde pek çok yerde Yeni Hayat marka karamelalarla karşılaştım.» (Pamuk 1995 s. 213) diyecektir. «Yıllar sonra» ise, «kucağı(n)da güzel kızı, Güney Expressi'nin son vagonunun arkasındaki kırmızı ışıklara bakarken» hatırlayamadığı istasyonun adını, Ratibe Teyze'nin verdiği gümüş şekerliği eline aldığında hatırlayacaktır; «Sonra, gel çağrışım gel, dedi aşk ve kitap kurbanı kırık kalpli adam ve gümüş şekerliği elime aldım. (...) Ne kadar uysallaşabilirmiş hafıza denen muamma: Hemen hatırladım. (...) Viranbağ idi bu istasyonun adı. Daha da hatırladım. Çünkü yirmüç yıl önce ağzımda karamela, gümüş şekerliğe bakarak 'Viranbağ' deyince ben, 'Aferin,' demişti Rıfkı Amca.» (Pamuk 1995 s. 248-249)

1.3.2. Karamela - Mehmet - Süreyya Bey

Viranbağ'da Osman'ın Mehmet'i "öldürmesinden" hemen önce aralarında şu konuşma geçer : «"Biliyor musun," dedim bir daha. 'Anadolu'da gezilerimde pek çok yerde Yeni Hayat marka karamelalarla karşılaştım. İstanbul'da yıllar önce satılmış, ama ücra yerlerde, kavanozların, kutuların dibinde hâlâ var". / "Her şeyin aslına, ilk Neden'ine, kökenine varmak istiyorsun değil mi?" dedi öte hayattan nice manzaralar seyredebilmiş hasmım. "Saf olana, bozulmamış olana, sahil şeye ulaşmak istiyorsun. Ama yok öyle bir başlangıç. Hepimizin taklidi olduğu bir asıl, bir anahtar, bir söz, bir köken aramak boşuna".» (Pamuk 1995 s. 213)

Süreyya Bey ise Osman'a; «Böyleydi işte hayat: Kaza vardı, talih vardı; aşk vardı, yalnızlık vardı; kader vardı, bir ışık, bir ölüm, ama belli belirsiz bir mutluluk da vardı; unutmamak gerekiyordu bunları.» (Pamuk 1995 s. 266) diyecektir.

Bu bölümdeki iç dönüşümlerin daha sağlıklı irdelenebilmesi için "Yedi Kandilli Süreyya"nın da göz önüne alınması yararlı olacaktır.

1.4. Karamela - Süreyya Bey

Anlam Tepesi'nde, Ziya Tepe Sokak'ta "oturan" Yeni Hayat karamelalarının üreticisi Süreyya Bey (Pamuk 1995 s. 259-260), «günde iki paket Samsun sigarasını, hayat uzatan bir iksirden yararlanıyormuş gibi mutlulukla tütürebilen, seksenlik ihtiyarlardandı(r).» (Pamuk 1995 s. 261) Yeni Hayat karamelalarındaki on bin maninin altı bine yakını kendisi yazmıştı(r). Sürümün inanılmaz boyutlara ulaştığı o altından yıllarda bazan günde yirmi mani döktürdüğü olur(muş) (...) bir zamanlar bu ülkedeki bütün bakkallarda terazi ile kasa arasındaki kavanozlarda kendi eserlerinin durduğunu, kendi mührünü taşıyan nesnelere on milyonlarca cepte taşındığını, bozuk para olarak kullanıldığını, tıpkı bir zamanlar sikke basmış bir imparator gibi iktidarı, zenginliği, ikbali, güzel kadınları, ünü, başarıyı, mutluluğu, kısaca hayatın bütün zevklerini tattığını söy(ler).» (Pamuk 1995 s. 264)

Kör olduğu avizeye [Yedi Kandilli Süreyya] bakışından anlaşılan Süreyya Bey, «Uzun boylu, ince, zarif ve yaşına göre de dinç görünüşlüydü. Ellerini parmaklarını hünerle kullanmasını biliyor, kafası hâlâ tıkr tıkr işliyor ve inatla sigortacı sandığı hülyalı bir katilin karşısında, ilginç olmaktan hiç çıkmadan altı saat konuşabiliyordu. Mutluluk ve heyecanla yaşadığı gençliğinde birşeyler başarmış, başarısı milyonlarca kişinin ağzında ve midesinde her ne kadar eriyip gitmişse ve altı bin manisi de karamela kâğıtlarıyla birlikte çöpe atılmışsa da ona dünyadaki yeri konusunda sağlam ve iyimser bir fikir vermiş, üstüne üstlük seksen küsur yaşına kadar günde iki paket sigarayı keyifle içebilmişti(r).» (Pamuk 1995 s. 265-266)

1.5. Karamela - Dr. Narin

Yeni Hayat'ın anlatıcı kişisi Osman ve Canan, Ali ve Efsun Kara kimlikleriyle, Güdül kasabasından Dr. Narin'in otomobiliyle evine getirilirler (Pamuk 1995 s. 106). Dr. Narin'in kızı Gülizar, yemekten sonra şeker ikram eder: «Gülizar, bir eşini Rıfki Amcalar'ın evinde gördüğüm gümüş bir şekerlikle bize artık unutulmuş hindistan cevizli aslan şekerleri ve Yeni Hayat karamelaları getirdi.» (Pamuk 1995 s. 109)

1.6. Karamela - Jenerasyon bağlantısı

Yeni Hayat'ın üç jenerasyonu kapsayan zaman dizgesinde "karamela", ana kahramanın kızıyla birlikte istasyona trenlere bakmaya giderken karamela almaları ve peronda istasyon isimleri saymaca oyunu oynarken, Kesikköprü'den sonraki istasyonun adını hatırlıyamaması ile bağlantılı olarak (Pamuk 1995 s. 245-258) yer alır : «Ne rastlantı : 1. Şimdi önümüzden geçen tren adını hatırlıyamadığım o istasyondan yarın geçecek. 2. Ratibe Teyze karamelaları yıllar sonra bana hediye ettiği aynı gümüş şekerlikle vermişti. 3. Kızımın ağzında bir tane, benim elimde yüz gram karamela var.» (Pamuk 1995 s. 248)

Karamela - Jenerasyon bağlantılarının irdelenmesinde, "demiryolu", "otobüs kazası", "melek", "gümüş şekerlik" gibi öğelerin yanı sıra, "Hayat Pastanesi"nden alınan yüz gram "Mabel karamelası"nın da üzerinde durulmasının önemli olduğunu düşünebiliriz.

1.7. Karamela - Melek

Yeni Hayat'ın kurgusunda "karamela" kadar önemli bir öge ve değişik içeriklere sahip olan "melek" ile "karamela" arasındaki organik bağlantı, gümüş şekerliğin "çok da zorlanmadan" açılmasıyla ve bir paragrafla gerçekleşir : «Bir an, masalda olacağı gibi,

şekerlikten tılsımlar, sihirli yüzükler ve zehirli üzümler çıkacak sanmadım değil. İçinden artık üçra bakkalarda, taşra kasabalarındaki şekerçi dükkanlarında bile gözükmeyen çocukluğumun Yeni Hayat marka karamelalarından yedi tane çıktı. Herbirinin üzerinde alâmet-i farikası bir melek, toplam yedi melek, H harflerinin kenarına kibarca oturmuşlar, Yeni ile Hayat arasındaki boşluğa güzel bacaklarını zarifçe uzatmışlar, yirmi yıldır katlandıkları şekerliğin karanlığından kendilerini kurtaran bana şükranla bakıyor, tatlı tatlı gülümsüyorlardı.» (Pamuk 1995 s. 250)

Yeni Hayat'ta ilk kullanılış biçimi, «...kitabın anlattığı dünyaya bütünüyle girdiğimde, karanlıkla alacakaranlık arasından çıkan bir melek gibi ölümü gördüm. Kendi ölümümü...» (Pamuk 1995 s. 10) şeklinde olan meleğin, kitabın sonunda «...otobüsün sağ ön camında meleği gördüm» biçiminde kullanılması (Pamuk 1995 s. 273), kitabın bir "kaza" ile bittiğine inanılmasının haklı zeminini oluşturmakla birlikte, «Ne Fars minyatürlerindeki meleğe benziyordu ne de karamelalardakine, ne fotokopi meleklerine ne de yıllar boyunca her hayal edişimde sesini bana duyursun istediğim şeye» (Pamuk 1995 s. 274) sözleri, "melek" motifinin iç dinamiği de göz önüne alınırsa, daha çok *Yeni Hayat*'ın final sahnesinde "gerçek yaşama dönüş" olarak da değerlendirilebilir ve böylece "karamela"da somut bir düzleme taşınabilir.

1.8. Karamela - Yeni Hayat/Kitap

1.8.1. Karamela - Rıfki Hat'ın yazdığı kitap olarak Yeni Hayat

Canan'ın bir "komployla" Osman'ın okumasını sağladığı (Pamuk 1995 s. 155) ve Osman'ın "hayatını değiştiren" (Pamuk 1995 s. 7) kitabın yazarı Rıfki Hat'tır (Pamuk 1995 s. 140). Yeni Hayat karamelaları Rıfki Hat'ın sevdiği karamelalardır (Pamuk 1995 s. 58) ve yazdığı kitaba "Yeni Hayat" ismini koyarak takma adla yayınlamıştır (Pamuk 1995 s. 237).

1.8.2. Karamela - Orhan Pamuk'un yazdığı kitap olarak Yeni Hayat

Yeni Hayat'ın anlatıcı kişisi, «Bir gün bir kitap oku(r) ve bütün hayatı deyiş(ir)» (Pamuk 1995 s. 7). Kitap onu anlatmaktadır ve onda kendi ölümünü görür: «...Kitap da, tabii, ben orada yaşadığıma göre, benden söz ediyor olmalıydı. Benim düşündüklerimi, benden önce biri düşünüp yazdığı için böyleydi bu (...) Daha sonra, kitabın anlattığı dünyaya bütünüyle girdiğimde, karanlıkla alacakaranlık arasından çıkan bir melek gibi ölümü gördüm. Kendi ölümümü» (Pamuk 1995 s. 10). Okuduğu kitabın yazarı demiryolcu Rıfki Hat'tır ve kitap ismini çok sevdiği Yeni Hayat karamelalarından almaktadır. Rıfki Hat'tın yazdığı kitabın kahramanının ismi ise, aynı zamanda *Yeni Hayat*'ın anlatıcı kişinin de ismidir: «"Bir gün bir kitap yazacağım," demişti Rıfki Amca bana, "kahramanına da senin adını vereceğim." / "Perteve ile Peter gibi bir kitap mı?" diye sormuştum kalbim küt küt atarak. / "Hayır, resimsiz bir kitap. Ama senin hikâyeni anlatacağım." Ben susmuştum, inanmayarak. O kitabın nasıl bir şey olacağını düşünemiyordum.» (Pamuk 1995 s. 249) Bu nokta, Viranbağ ile anlatıcı kişinin babasının birlikte ikinci kez kullanıldığı noktadır (bkz.: Pamuk 1995 s. 16 ve 247-249). Anlatıcı kişi, Viranbağ'da kitabı noktasına, virgülüne kadar titizlikle elle yazarak çoğaltan Mehmet/Osman'ı öldürecek (Pamuk 1995 s. 215), ama bazan öldüğünden kuşku duyacaktır (Pamuk 1995 s. 229). Son olarak ise, Süreyya Bey'den Yeni Hayat karamelalarının ve meleğin sırrını "öğrendikten" sonra, «Viranbağ kasabasında hayat sigortası olmak isteyen pek çok kişinin kendisini beklediğini söyle(yerek)» Sonpazar kasabasından ayrılacak (Pamuk 1995 s. 266-267) ve «otobüsün sağ ön camında meleği gör(ecek)» (Pamuk 1995 s. 273), «Bunun

hayatı(n)ın sonu olduğunu anla(yacak)», oysa o, «yeni bir hayata geçmeyi, ölmeyi hiç mi hiç istem(eyecektir)» (Pamuk 1995 s. 275).

1.9. Karamela - Kronoloji

Yeni Hayat karamelaları 32 yıl boyunca üretilmiştir (Pamuk 1995 s. 263) ve 14 yıl önce Malatya'da son bir kaç başarı yılından sonra her şey sona ermiştir (Pamuk 1995 s. 253). Bu iki tarih bize, Yeni Hayat karamelalarının ilk kez 1945 civarlarında üretilmeye başladığını göstermekte $[32 + 14 = 46 / 1991 - 46 = 1945]$ ¹. İlk olarak Eskişehir'de üretilen karamelalar, «yirmi iki yıl önce taşınmıştır» $[1991 - 22 = 1969]$ Kütahya'da yedi yıl $[1969 + 7 = 1976]$, son olarak Malatya'da ise bir kaç yıl daha üretilmişlerdir $[1991 - 14 = 1978]$ (Pamuk 1995 s. 253).

Yeni Hayat karamelalarının kronolojik gelişimi, *Yeni Hayat*'ın kronoloji kurgusunu tamamlamakta ve "tarihsel öyküsünü" bütünlemektedir.

2. Karamela ve "dil oyunları": Karameladan Kara-Mela'ya

Yeni Hayat'ın mecazi anlamlarla dolu isim simgeselinde² "karamela"nın özel bir yeri vardır. Aslında Pamuk karamelayı Kara-Mela'ya dönüştürmeden önce bu dönüşümün önemini vurgulayan ip uçlarını da okura vermiştir. Ancak her nedense "Mela"nın anlamını bilmesi gerekenlerin bu konudaki "suskunlukları", *Yeni Hayat* üzerine yazılan onca "yazı"ya rağmen bu noktanın gözden kaçmasını ya da kaçırılmasını sağlamıştır.

Pamuk karamelanın Kara-Mela'ya dönüşmesinden önce Süreyya Bey'e "Schachmatt"ın kelime oluşumunu açıklattırır: «...esrarengiz bir şekilde bana Almanca bilip bilmediğimi sordu. Cevabını beklemeden "Schachmatt," dedi. Kelimenin Farsça "Şah" ile, öldünün Arapçası "mate"den yapılmış bir Avrupa melezi olduğunu açıkladı.» (Pamuk 1995 s. 261)

Karamela kelimesinde ise "kara"yı "en temel kelime" olarak tanımlarken, kelimenin ikinci kısmında "pas"ı okuyucuya atar: «...Sanıldığının aksine ne karamela, ne de kelimenin kendisi Fransa'dan gelen birer ithal, birer taklittiler. Kara kelimesi bu topraklarda onbinlerce yıldır yaşayan insanların sözlüklerindeki en temel kelime olduğu için zaten, otuziki yıllık üretim tarihi boyunca, Kara-Melaların kağıdına koyduğu on bin küsur maninin bine yakınında bu kelime vardı.» (Pamuk 1995 s. 263)

Daha önce "Okuma-B"nin 21. dip notunda kısaca değindiğimiz "Karamela" konusunda, «Kara-Melaların da, *Melâl*'in can sıkıntısı anlamına geldiğini düşünürsek, "melek" ile olan bağlantısı farklı bir anlam kazanabilir.» demiştik (Adatepe 1997a s. 56). Ancak, Türkçe sözlükteki "Melâl"ın (Türkçe Sözlük 1966), metin içindeki "Mela" ile ilgisi olmadığını, Kürtçe'yi "seçmeli yabancı ders olarak" öğrenmiş olan eşimin uyarısıyla farkettim. Buna göre;

mela : Köy reisi, muhtar, dinsel lider, molla / chef de village, chef religieux, mollah / headman of village, religious leader, mullah (Blau 1965 ve 1991);

mella/e : molla, din adamı, imam (Malmisanýj 1992);

mela : 1) Mullah, islamischer Würdenträger, islamischer Geistlicher, Korangelehrter. 2) Bürgermeister, Dorfältester (Omar 1992);

¹ Tarihlemeler için "Okuma - B" de yapılan tarihleme denemesindeki değerler esas olarak kabul edilmiştir. Bkz.: Adatepe 1997a s. 44-45, dip not 9.

² *Yeni Hayat*'taki isim simgeseli konusunda kısa değinmeler için bkz.: Adatepe 1997a s. 45-46, dip not 10, 11, 12, 13, 14, 17.

mela/mele : hoca, molla, imam (İzoli 1992);

melle : İmam. Camaata namaz kıldırın kimse (Torfı 1992)

anlamalarını taşımaktadır. "Karamela" bu durumda Türkçe "Kara" ile Kürtçe "Mela"nın birleşmesiyle oluşan bir "melez" olarak karşımıza çıkar.

Bu durumda "Yeni Hayat" ve "Melek" in (ve ilgili diğerlerinin) nasıl değerlendirilebileceği noktası bu yazının sınırlarını aşmaktadır. Ancak yine de, "Schachmatt" ile "Kara-Mela" arasında yer alan metinden seçtiklerimizin konunun açılımına yararlı olabileceğini düşünmekteyiz: «Batı'ya satrancı biz öğretmiştik; dünyevi bir şey, bir savaş alanı görünümünde, beyaz ordu ile karanın, içimizdeki iyi ile kötünün ruhsal savaşı olarak. Onlar ne yapmıştılar? Vezirimizi kraliçe, filimizi piskopos yapmıştılar; önemli değildi. Ama satrancı kendi akıllarının ve dünyadaki akılcılığın zaferi olarak bize geri vermiştiler. Bugün onların aklıyla kendi hassasiyetimizi anlamaya çalışıyor ve bunu uygar olmak zannediyorduk (...) Kolonyalist zekâların zekice bir taktikle bugün "Ortadoğu" dedikleri muhteşem topraklar, özerkliklerini ilan etmiş acemi prens katillerle bugün bu yüzden kaynaşıyordu (...) Bu toprakların kendi özerk tarihlerinin de sonuna gelmiştik artık.» (Pamuk 1995 s. 161-163)

3. Karamela ve tarihsel perspektif

Yeni Hayat'ta, kronolojik açıdan en eski tarihlemeyi veren dört önemli detay bizi 1910 yılları civarına götürmektedir³. Gerek 80'lik ihtiyar Süreyya Bey (Pamuk 1995 s. 261), gerek 67 yaşında öldürülen Rıfki Hat (Pamuk 1995 s. 140) ve onun yaşlarındaki Osman'ın babası (Pamuk 1995 s. 16), gerekse 65-70 yaşlarındaki Dr. Narin (Pamuk 1995 s. 107), Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında doğmuş ve ilk gençliklerini Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında geçirmiş bir nesli temsil etmektedirler.

Ancak, *Yeni Hayat*'ın bu ilk Cumhuriyet kuşağıyla başlayan (ve *Cevdet Bey ve Oğulları*'nın iskeletini oluşturan - Pamuk 1993) jenerasyon zinciri (Osman'ın babası - Osman - Osman'ın kızı), *Yeni Hayat*'ın göreceli tarihlemesi için ikinci derecede önemli gibi görünmektedir ve kitabın kurgusunu tek başına açıklayamamaktadır. Bu noktada *Yeni Hayat*'ın içinde kesin olarak saptıyabildiğimiz ikinci bir tarih büyük bir önem kazanmakta ve kurgunun detaylarının açılmasını sağlamaktadır. Yeni Hayat karamelalarının ilk üretim tarihi olarak tespit ettiğimiz 1945 tarihi, 2. Dünya Savaşı'nın sonlarına işaret ediyor olması nedeniyle hem dünya hem de Türkiye Cumhuriyeti için önemli bir tarihtir.

Bu tarihleme itibarıyla "Karamela", kronolojinin yanı sıra bir kaç açıdan ilginç özellikler kazanır. 1945 tarihinin "Karamela" açısından ilginçliği, Missouri'nin Dolmabahçe önlerinde demirlemesi ile Türkiye'nin iç siyasetinin yeni bir boyut kazanması, kurulan yirmi kadar partiyle çok partili döneme geçilmesi, kısa bir süre sonra DP'nin iktidarı CHP'den alışıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin temel yapısında Atatürk'ün ölümüyle başlayan değişimlerin hız kazanmaya başlamasıdır (Toker 1971; Yeşil 1988, Deringil 1994; Türkiye Tarihi 1995 c. 4 s. 131 vd.). Çok partili hayata geçişle özdeşleştirilen demokrasinin Türkiye Cumhuriyeti'ne gelişiyle/getirilişiyle, Yeni Hayat karamelalarının üretiminin "aynı" tarihe rastlaması, "Karamela"nın demokrasi kavramı ile özdeşleştirildiğini düşündürmektedir. Bu özdeşleştirmeyi öngörmemizin bir nedeni de, göreceli kronolojimizde önemli bir yere sahip bir başka tarihin mekan kavramıyla kesişmesi, böylece, hem metnin iç dinamiğindeki bir bağlantının hem de Türkiye Cumhuriyeti tarihi için önemli tarihin ve mekanın ön plana çıkmasıdır.

³ Tarihler, "Okuma-B" ve burada, "Kronoloji" başlığı altında öngörülen tarihlemelerdir.

1960 tarihi hem 27 Mayıs'ın tarihidir, hem de Rıfki Hat'ın *Yeni Hayat*'ı yazdığı tarihtir. Yeni Hayat karamelalarının 1945'den beri üretildiği Eskişehir⁴ ise, benzinsizlikten çalışmayan Devrim'in yapıldığı demiryolları atölyelerinin şehridir⁵. Burada Rıfki Hat'ın kitabının toplatılması ile Devrim'in sessizce garaja çekilişi arasında paralellikler aramak "fantazi" gibi görünse bile⁶, Yeni Hayat karamelalarının Eskişehir'den Kütahya'ya taşındığı yaklaşık 1969 tarihi ile Malatya'ya taşındığı yaklaşık 1976 tarihleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi tarihi açısından önemli nirengi noktalarına işaret etmektedir ve bu durum yeni "fantazileri" gündeme getirmektedir.

1969 tarihi, bir yandan dünya konjüktürü için önemli bir tarih olan 1968'e⁷, diğer yanda ise Türkiye'nin siyasi yaşamındaki önemli tarihlerden biri olan 12 Mart 1971 tarihine yaklaşmamızı sağlarken, kendi başına da önemli bir tarihtir. Özellikle "Kanlı Pazar"la (16 Şubat 1969) birlikte farklı bir nitelik kazanan "öğrenci olayları", 12 Mart'ın "meşruluk zemini"ni oluşturacaktı (Karadeniz 1975; Kırçak 1993). Benzinsizlikten çalışmayan Devrim'in (rivayete göre «bizim yapacağımız iş bu kadar olur» sözleriyle) garaja çekilişine benzer bir şekilde 27 Mayıs'ın Anayasa'sı da "bu halka fazla bulunarak" rafa kaldırılacak, TİP'in ideolojik parçalanmasının ardından kontrol dışına çıkan ve güçlenen "solun yükselişi", bu şekilde önlenecekti.

Bu şekilde, "Yeni Hayat"ın yazarı Rıfki Hat'ın ve daha sonra kitabı okuyanların öldürülmesi, sıkı takip altına alınması nesnel bir zemine oturabilmekte, Dr. Narin'in kimliği hakkında da yeni ip uçları elde edinilebilmektedir. Bu dönem için 1969 tarihinin 12 Mart'a gönderme olarak seçilmesinin nedenini, bir taraftan, 15 Temmuz 1968'de Dolmabahçe'de askerleri "denize dökülen" 6. Filo'nun, bu kez, "Missouri'nin getirdiği demokrasinin" savunucularınca, iki kişinin öldürülerek savunulmasıyla ilintili olduğunu, diğer yanda ise 1968 öğrenci eylemleri ile, 15-16 Haziran 1970 işçi eylemlerine gönderme olduğunu düşünebiliriz. Kütahya ise, Hava Kuvvetleri Komutanlığı ile ilgili gibi görünmektedir⁸

⁴ «...köşeden bana el edip duran üretici geldi aklıma:«Muhtevası: Glüköz, şeker, nebati yağ, tereyağ, süt ve vanilyadır. Yeni Hayat karamelaları bir Melek Şeker Ciklet T.A.Ş. mamuludur. Çiçeklidere Sok. No: 18 Eskişehir.» (Pamuk 1995 s. 251)

⁵ Çetiner bu konuyu "Devlet Demiryolları otomobil üretiyor" başlığı ile verecektir. «Zamanın Devlet Demiryolları Daire Başkanı ile Genel Müdür'ü Millî Birlik Komitesi'ne çağrılmış ve kendilerine talimat verilmişti. Başka yolu yoktu bu işin, yerli üretim otomobil Demiryollarının Eskişehir Cer Atölyelerinde yapılacaktı.» (Çetiner 1996 s. 217 vd.)

⁶ *Yeni Hayat*'ın bütün yolculukları otobüslerle yapılmakla ve bütün kazalar otobüs - otobüs ya da otobüs - kamyon kazası şeklinde olmakla birlikte, metin içinde geçen tek binek aracının "61 model kuyruklu Chevrolet" olması («Bizi Dr. Narin'e götüren 61modeli kuyruklu Chevrolet'nin...» - Pamuk 1995 s.106), bu konuyla bağlantılı bir ip ucu olarak düşünülebilir.

⁷ 1968 tarihi, «Yirmi üç yıl önce» Rıfki Hat'ın «Bir gün bir kitap yazacağım (...) kahramanına da senin adını vereceğim (...) senin hikayeni anlatacağım» sözleriyle bağlantılı olarak da karşımıza çıkar [1991 - 23 = 1968]. "Okuma - B"de bu tarihi yanlış olarak Rıfki Hat'ın "kitabı" yazdığı tarih olarak değerlendirmiştik. Ancak bu tarihin 1968 eylemleriyle bağlantılı olduğunu düşünmek daha isabetli olacaktır.

⁸ 1973 yılında Hava Er Eğitim Tugay Komutanlığı bulunan Kütahya'da, ilk kez 1938 yılında Havva Üssü tesisleri inşa edilmiş ve ilk olarak iki alaydan oluşan 4. Hava Alayı kurulmuştur. 1949'da Acemi Er Eğitim Merkezi olarak kullanılan Kütahya tesisleri daha da geliştirilmiş ve 1956 yılında buradaki Alay, Tugay seviyesine çıkarılmıştır (Kütahya 1973 s. 318). Kütahya konumuzla ilgili ilk olarak 1960'da önem kazanır. 27 Mayıs 1960'da, Eskişehir'de bulunan Adnan Menderes ve yanındakiler Kütahya'ya doğru yola çıkarlar ve yolları kesilerek

12 Mart 1971 ile başlayan süreçte, öngörülenin aksine, "sol" oyların bütünleştiği CHP 1973 seçiminin birincisi olur, ancak tek başına hükümet kuramaz. CHP-MSP koalisyonu, Kıbrıs hareketi ve Milliyetçi Cephe hükümeti kronolojisini izlediğimiz bu dönemde Türkiye'de, 1976'dan itibaren «iç savaş ortamı yaşanmaya başlanır» (Türkiye Tarihi 1995 c.4, s. 236-243). 1977 seçimlerinde oylarını biraz daha arttıran CHP'nin yine tek başına hükümeti kuramayışı ile ortaya çıkan iktidar boşluğunun en trajik bölümünü ise, Çorum - Erzurum - Gaziantep üçgeni oluşturur. Hemen hemen Türkiye'nin her yerinde yaygınlaşmış olan şiddet, ilk kez kanlı 1 Mayıs ile katliamlara dönüşmüştü (Gürel 1987). Ancak mezhepsel temellere dayanması/dırılması nedeni ile "soykırım" olarak değerlendirilen olayların ilki Malatya belediye başkanının ve yakınlarının bombalı suikast ile öldürülmeleriyle başlamış (Laçiner 1978 s. 12 vd; DKSC 1993 s. 24)⁹, Kahramanmaraş katliamı ile ise üst noktasına ulaşmıştı (Birikim 1978/42-44 s. 3 vd; 1978/45 s. 47 vd 1978-1979/46-47 s. 32 vd).

İlki Malatya'da başlayan/tılan bu katliamların, 12 Eylül'ün "mimarı" Kenan Evren'in Genelkurmay Başkanı oluşu ile ne gibi organik bağlantıları olduğunu bilmemiz pek mümkün değil¹⁰. Ancak bir iç savaş ortamının yaşandığı yaklaşık ikibuçuk yıllık süreçte aslında, "müdahale için uygun ortam beklendiği" ve hatta "uygun bir ortam yaratıldığı" çok rahatlıkla düşünülebilir¹¹. Bu noktada, Yeni Hayat karamelalarının Malatya'da «son bir kaç başarı yılından sonra», 1978'de birden bire ortadan kalkması bizi, "demokrasinin askıya alındığı" 12 Eylül 1980 tarihine götürmektedir ki, bir anlamda demokrasi ile özdeşleştirdiğimiz "Karamela"nın «terazi ile kasa arasındaki»¹² (Pamuk 1995 s. 264) hikayesinin bu tarihlerde bitmesi anlaşılabilir bir durumdur.

tutuklanırlar. Menderes'i tutuklayan askeri ekibin içinde yer alan Muhsin Batur, Kütahya ile ilgili ikinci ip ucumuzu, önemli kişimizi oluşturmaktadır. Muhsin Batur, daha sonra Talat Aydemir olayı sırasında, isyanı onaylamayan bir bildiriye Harp Okulu öğrencilerinin bulunduğu yerlere uçaklarla havadan atıracaktır. 1969'da Hava Kuvvetleri Komutanı olan Muhsin Batur 12 Mart 1971 Muhtırası'nı da imzalamış, emekli olduktan sonra ise Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından kontenjan senatörü olarak atanmıştı. Senatörken CHP'ye giren ve 1980'de Cumhurbaşkanı adayı gösterilen Batur, 12 Eylül darbesinden sonra siyasi yaşamdan çekilmişti (Batur 1985; Arcayürek 1985).

⁹ Malatya Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu'nun ve yakınlarının patlayan bomba ile hayatlarını kaybetmelerinden sonra gelişen Malatya olaylarının asıl önemi, planlı bir suikastler zincirinin halkalarından birini oluşturmasıdır. 7 Nisan 1978'de Malatya, Adıyaman ve Pazarcık (Kahramanmaraş)'da özenle seçilmiş kişilere gönderilen bombalı paketlerin, 15 Nisan'da, Ankara'da MHP'nin "Büyük Yürüyüşü" esnasında patlamasının öngörüldüğü düşünülmektedir. Ancak, "Büyük Yürüyüş"ün seyrini değiştirecek bu patlamalar gerçekleşmemiş, Hamit Fendoğlu paketi iki gün geç almış ve 17 Nisan'da ölmüş, Pazarcık'ta bomba posta memurunun ölümüne neden olmuş, Adıyaman'daki ise patlamamıştı. Bkz.: Birand 1986 s. 62.

¹⁰ Org. Kenan Evren, oldukça "karışık" olan KKK ataması için ismi hiç geçmeyen bir komutandır; çünkü hiyerarşik sıralamada dördüncüdür ve normal şartlarda emekli olması beklenmektedir. Ve kendisi de emekli olmayı beklediğini ifade etmektedir. Ancak, Cumhurbaşkanı Korutürk ile Başbakan Demirel arasında, bu atama ile ilgili çıkan anlaşmazlık sonucunda, ilk üç kişi, Org. Ersöz, Org. Esener ve Org. Olcay emekli ediliyorlar, Org. Evren ise KKK'na atanıyordu. Böylece Evren Genelkurmay Başkanı olabilmiş ve altı ay gibi kısa bir sürede müdahaleye karar verebilmiştir! Bu konuda ortaya çıkan soru işaretlerinin önemli kanıtlarını, konuyla ikinci derecede ilgili gibi görünenleri oluşturmaktadır. 12 Eylül'den sonra MHP Genel Merkezi'nde yapılan aramalarda, DKK'ndaki atamalarla ilgili belgelerle birlikte, isimlerinin karşılığında (+) ve (-) işaretleri bulunan askeri savcı ve yargıç listeleri ele geçmişti. DKK atamasının, MHP'de el yazısıyla yazılmış «istenen: Halen Donanma K. bulunan Oramiral NEJAT TÜMER'in Deniz K. K. olmasıdır» cümleleriyle (Mumcu 1987 s.112), DKK'na Org. Tümer'in gelmesi arasındaki organik ilişki (Birand 1985 s. 246), bir çok soru işaretiyle birlikte kanımızca *Yeni Hayat*'ın "kumpas" ve "karşı kumpas" motiflerinin de anlaşılabilirliğine yardımcı olacaktır.

¹¹ 12 Eylül 1980 Harekatı öncesinde, 1976-1980 tarihleri arasında düzenli yapılmış değerlendirmeler için bkz.: Birikim 1977/26 s. 3 vd; 1977/32 s. 3 vd; 1979/48 s. 33 vd; 1979/49 s. 24; 1978/50-51 s.15 vd; 1979/52-53 s. 4 vd.; 12 Eylül Harekatı'nın takvimi için bkz.: Bölügeray 1991 s. 14

Pamuk'un *Sessiz Ev*'de (Pamuk 1992) betimlediği bu dönemin günümüz ile bağlantısı ise yakın geçmişin iki önemli tarihi, 1991 ve 1993 ile yapılacaktır. Yeni Hayat karamelalarının «tıpkı eskiden olduğu gibi herkesin cebinde bozuk para gibi taşıdığı ve kullandığı bir şey olmak üzereyken, uluslararası büyük şirketlerin meyve esanslı, bol reklamlı ürünleri ve televizyonda güzel dudaklı bir Amerikan yıldızının bunları çok hoş bir şekilde yemesiyle» (Pamuk 1995 s. 253) ortadan kalkmasından sonrasının hikayesi, *Yeni Hayat*'ın, *Beyaz Kale* (Pamuk 1995a) ile *Kara Kitap*'ın (Pamuk 1994) kurgusunun harmanlanmasıyla oluşmuş kurgusu içinde, «Bu toprakların özerk tarihlerinin sonuna geldik» cümlesiyle özetlenecek, anlatıcı kahraman, «Her zaman oturmayı tercih ettiği[m] 37 numarayı geçmişi(yle) ilgili herşeyle birlikte arkada bırak(arak) otobüste en öndeki boş koltuklardan birine otur(aracaktır)» (Pamuk 1995 s. 271).

KISALTMALAR ve KAYNAKÇA

Adatepe, M. Kemal

1997a "Okuma-B (1)", *Adam Sanat*, (1997) 135 s. 42-59.

1997b "Okuma-B 2", *Adam Sanat*, (1997) 136 s. 51-63.

Arcayürek, Cüneyt

1985 *Demirel Dönemi : 12 Mart Darbesi; 1965 - 1971*, 2. bs., Ankara:Bilgi Yay., [Cüneyt Arcayürek Açıklıyor; 5] 396 S.

Batur, Muhsin

1985 *Anılar ve Görüşler : Üç Dönemin Perde Arkası*, 4. bs., İst.: Milliyet Yay., 583+30 S.

Birand, M. Ali

1986 *12 Eylül : Saat 04.00*, 15. bs., [İst.]: Karacan Yay., 319 S.

Birikim : Sosyalist Kültür Dergisi / Aylık / İst. (es.: 1975-1989/1-61.; ys.: 1989 → /1 →)

1977/26 "Başyazı", *Birikim* (1977) s. 3-9.

1977/32 "Başyazı", *Birikim* (1977) s. 3-9.

1978/42-44 "Başyazı", *Birikim* (1978) 42-44 s. 3-13.

1978/45 "«Bir Dolmuş Hikayesi» ve MHP", *Birikim* (1978) 45 s. 47-50.

1978-1979/ 46-47 "Maraştan Sonra..?" *Birikim* (1978-1979) 46-47 s. 32-55.

1979/48 "Abdi İpekçi'den sonra durum", *Birikim* (1979) 48 s. 33-37.

1979/49 "«Düğüm» Çözülürken", *Birikim* (1979) 49 s. 24-26.

1979/50-51 "Neden «bölücülük»?", *Birikim* (1979) 50-51 s. 15-20.

1979/52-53 "Başyazı", *Birikim* (1979) 52-53 s. 4-6.

Blau, Joyce

1965 *Kurdish-French-English Dictionary = Dictionnaire Kurde-Français-Anglais*, Bruxelles, Publications du Centre pour l'Etude des Problèmes du Monde Musulman Contemporain.

¹² Burada terazinin "adalet" in, kasanın ise "ticaret" in simgesi olabileceğini düşünebiliriz.

1991 *Kürtçe/Türkçe-Kürtçe/Fransızca-Kürtçe/İngilizce Sözlük = Dictionnaire Kurde/Turc/Français/Anglais-Kurdish/Turkish/French/English Dictionary / Türk.:* Fetullah Kakioglu, İst.: Sosyal Yay.

Bölügiray, Nevzat

1991 *Sokaktaki Askerin Dönüşü: 12 Eylül Yönetimi Dönemi*, İst.: Tekin Yay., 248 S. ISBN 975-478-086-2.

Deringil, Selim

1994 *Denge Oyunu : İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası*, İst.: Tarih Vakfı Yurt Yay., x+281 S. ISBN 975-333-013-8.

DKSC

1993 *Demokrasiye Karşı Siyasi Cinayetler: 1970'den Bu Yana Çözümlememeyen 26 Cinayet ve Perde Arkası / Yayına haz.:* Murşit Balabanlılar, Ümit Sezgin, Oya Ayman Büber, Esat Pala, İst.: Tempo Kitapları; 1, 112 S.

Gürel, Nail

1987 *10. Yılında 1 Mayıs Katliamı : İki 1 Mayıs*, İst.: Gür Yay., 336 S.

İzoli, D.,

1992 *Ferheng : Kurdi/Tırki-Türkçe/Kürtçe*, İst.: Deng Yay.

Karadeniz, Harun

1975 *Olaylı Yıllar ve Gençlik*, 2. bs., İst.: May Yay., 255 S.

Kırçak, Çağlar

1993 *Türkiye'de Gericilik : 1950 - 1990*, Ankara, İmge Kitabevi Yay., 384 S. ISBN 975-533-030-5.

Kütahya 1973

Cumhuriyetin 50. Yılında Kütahya : Kütahya İl Yıllığı; 1973, Kütahya: Kütahya Valiliği, 345 S.

Laçiner, Ömer

1978 "Malatya Olayı : Türkiye'deki Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi", *Birikim* (1978) 38, s. 12-24.

Malmisanij, [Mehmet]

1992 *Zazaca - Türkçe Sözlük = Ferhenge Dimulki - Tırki*, İstanbul: Deng Yay.

Mumcu, Uğur

1987 *12 Eylül Adaleti*, İst.: Tekin Yay., 141 S.

Omar, Feryad Fazil

1992 *Kurdisch-deutsches Wörterbuch (Nordkurdisch/Kurmançî)*, Berlin: Kurdische Studien im VWB, ISBN 3-927408-45-X.

Pamuk, Orhan

- 1992 *Sessiz Ev*, 8. bs., İst.: Can Yay., 311 S. ISBN 975-510-215-9.
 1993 *Cevdet Bey ve Oğulları*, 7. bs., İst., Can Yay., 623 S. ISBN 975-510-159-4.
 1994 *Kara Kitap*, 17. bs., İst.: İletişim Yay., 436 S. ISBN 975-470-453-8.
 1995 *Yeni Hayat*, 46. bs., İst.: İletişim Yay., 275 S. ISBN 975-470-445-7.
 1995a *Beyaz Kale*, 16. bs., İst.: İletişim Yay., 193 S. ISBN 975-470-454-6.

Toker, Metin

- 1971 *Türkiye Üzerinde 1945 Kabusu : İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk - Sovyet ve Türk - Amerikan İlişkileri Üzerine Bir İnceleme*, 2. bs., Ankara: Akis Yay., 122 S.

Torî, [Welate]

- 1992 *Ferheng : Kurdî/Tirkî-Türkçe/Kürtçe*, (İst.: Gül Ofset).

Türkçe Sözlük

- 1966 *Türkçe Sözlük / Haz.: Mehmet Ali Ağakay*, 4. bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.; 247, xv+808 S.

Türkiye Tarihi (1-5)

- 1995 Cilt 4: *Çağdaş Türkiye : 1908 - 1980 / Mete Tunçay, Cemil Koçak, Hikmet Özdemir* (vd), 4. bs., İst.: Cem Yay., 624 S. ISBN 975-406-552-7.

Yeşil, Ahmet

- 1988 *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.; 897, 186 S.

Adam Sanat (1997) 140, ss. 19-31.